

Turku – Åbo, staden under förändring

Från och med 700-talets slut och i synnerhet på 800-talet pågick en urbanisering i Norden. Då knöts inte bara Norden utan i själva verket hela Östersjöområdet samman med sin tids «övernationella» kommersiella nätverk. Till och med i ödemarkerna bortom kulturbygderna inträffade förändringar som kan konstateras arkeologiskt. En följd av denna urbanisering och kommersialisering avspeglar sig i att mängden fynd från dessa områden flerdubblas och blir mångsidigare. Under vikingatiden (800–1025/1050) spred sig den fasta bosättningen till ödemarkerna. Det som inträffade var enligt Voionmaas karaktärisering att den näringsbetingade ödemarkshushållningen övergick i en kommersiell ödemarkshushållning (Voionmaa 1947:24 ff; Taavitsainen 1990; Taavitsainen 1994). Till verkliga städer var det emellertid ännu en lång väg.

Handelsplatser

Unto Salo har försökt visa på existensen av handelsplatser som föregick stadsväsendet framförallt genom ortnamn. Han kallar utvecklingens första period för Birkaperioden och förlägger den till tiden 800–1000 och grundar sin uppfattning på namnleden *birk-*, *berk-*, *björk-*, *perk-*, *pirk-*. Till samma grupp räknar han också namnen *Koivisto* (=Björkö), och ansluter också dem till Birka och birkerätten. Det är alltså fråga om vikingatida handelsplatser där man följde s.k. birkerätt (Salo 1982:19 ff; se även Kivikoski 1937; 1949). Salos handelsplatser är öar som ligger utanför fast bebyggelse och han räknar upp sammanlagt 23 stycken. Det första problemet med att koppla dessa till handelsplatser är hur man arkeologiskt skall kunna verifiera öarnas karaktär av platser för byteshandel. Tillsvidare har det inte lyckats. Ett annat problem är att det handlar om naturnamn. *Koivisto* som namn på en handelsplats vore till råga på allt ett översättningslån, något som många lingvister betraktar som ytterst osannolikt (se t.ex. Nuutinen 1989). Slutsatsen är klar: Salos tolkning är spekulativ och saknar arkeologisk grund. En forntidsforskare som bygger sin tolkning på konkreta arkeologiska bevis – alltså på det fyndmaterial vi för närvarande har tillgång till – kan inte betrakta de platser Salo har sållat fram som platser för varuutbyte.¹

Stadsväsendets andra skede har Salo kallat för forntidsstädernas tid och han förlägger skedet till åren 1000–1300. Salo menar att «även Finlands forntidsstäder hör till denna utvecklingsperiod. Jag avser platser som i folkminnet har bevarat namnet stad, men som inte blev egentliga städer, åtminstone inte sådana att de skulle omnämnas i medeltida källor. Hit hör städerna Teljä och Hahlo i Kumo, Kurkela i Nousis och Rikala i Halikko, kanske vissa andra.» Han fortsätter: «Forntidsstäderna i Finland ser inte ut att ha haft någon hantverksproduktion och inte heller en så tät bebyggelse som en sådan hade krävt. De har av allt att döma enbart varit marknadsplatser, möjligen också administrativa centra.» (Salo 1982:54 f, 72). Topografin i Salos forntidsstäder

är annorlunda än Birka-skedets handelsplatser: de ligger nära bebyggelsen. Man fäster sig särskilt vid att platserna enligt Salo saknade såväl en specialiserad hantverksverksamhet som tät bebyggelse. De är enbart handelsplatser eller kanske administrativa centra.

Man kan kritisera Salos forskargrepp för teoretiska och metodiska problem som ny finsk forskning kanske är mera benägen att upptäcka. Låt oss som exempel ta definitionen på en forntidsstad som Salo redogör för ovan. Den står i konflikt med de definitioner som alla andra nordiska forskare använder. Dessa definitioner har tre viktiga kriterier: tät bebyggelse, specialiserad produktion och kontakter med yttvärlden (se t.ex. Callmers (1994) översikt över definitionen på forntidsstäder; Immonen 2006). Situationen är den samma som för Birka-skedets handelsplatser: det finns inte säkra och entydiga arkeologiska bevis från en enda av de platser som Salo nämner som skulle stöda hans tolkning. Det enda som finns är tradition. Visst är det möjligt att det arkeologiska materialet dyker upp någon gång. Alldeles som i fallet med det första skedet lyckas det inte att arkeologiskt bevisa förekomsten av Salos andra förstadium till stadsväsendet.

Även andra stadstolkningar har förts fram. I det inre av Finland, mera exakt i Tavastlands kärna, finns Varikkoniemi (ibland Varikonniemi) i Tavastehus, en storsatsning från Museiverkets sida (t.ex. Schulz 1993) som har fått sällsynt mycket uppmärksamhet. Varikkoniemi har funnit sin väg till finländska skolböcker (t.ex. Laurila & Seija 1995) och internationella kartverk om vikingatiden (t.ex. Graham-Campbell et al. 1994). Jag nöjer mig med att kort konstatera att det rör sig om en vanlig järnålderboplatz som är ordentligt omrörd av senare tiders verksamhet. Tolkningarna om en forntidsstad/handelsplats/hantverkscentrum/Kernsiedlung etc. bygger på feltolkningar och manipulation av de arkeologiska observationerna och det arkeologiska materialet (Taavitsainen 1990:166; Taavitsainen 2005; Hiekkänen 1993; Suhonen 2006).

Det finns emellertid en plats som det är all anledning att nämna när man reflekterar över handeln och stadsväsendets tidiga skeden. Efter att Salos forskning kom ut fann arkeologer från Åbo universitet under en inventering av den sydvästra skärgården i Finland en intressant plats i Kyrksundet i Hitis. Kyrksundet har identifierats som Örsund i segelledsbeskrivningen *Liber census Daniae*, som sammanställdes omkring 1300. Museiverket utförde fältforskning på platsen 1992–1997. Kyrksundet saknar nästan helt tecken på kulturskikt. Bland fynden finns skrotmetall och spår av bronsgjutning (Asplund 1997:262 ff; Edgren 1995). Föremålsbeståndets natur och platsens topografi och läge vid en medeltida handelsrutt stöder tolkningarna om Kyrksundets karaktär. Ingenting tyder på en fast bosättning, utan snarare på en säsongbetonad handelsplats där skandinaviska handelsmän och invånare från det inre av Finland möttes. I synnerhet rikedomerna på fynd från 900- och 1000-talet tyder på att handeln har inletts i början på vikingatiden. Tydligt har varubytets betydelse minskat i slutet av järnåldern eller i början av medeltiden. Själva sundet har emellertid fortsatt att vara viktigt som landstigningsplats och skyddad hamn. Platsens ställning har framhävts genom det kapell och den kyrkogård som uppenbarligen var i användning ända fram till 1600-talet (Asplund 1997:265f).

Om vi följer Unto Salos klassificeringskriterier skulle Kyrksundet närmast höra till hans Birkaskede, trots att platsen utifrån dateringen snarast borde höra till Salos definitionsmässigt dunkla andra skede, nämligen till forntidsstädernas tid.

Åbo (fi. Turku)

Åbo är emellertid en verifierbar, riktig medeltida stad. De skriftliga källor som rör staden – och resten av Finland vid denna tidpunkt – är mycket knappa (om källsituationen se t.ex. Taavitsainen 1999:9). På 1200-talet nämns namnet Åbo bara tre gånger, och omnämningarna är inte rikliga under det århundrade som följer (t.ex. Seppänen 2006). Därför har arkeologin en viktig roll när det gäller att reda ut Åbo stads historia, i synnerhet beträffande de äldsta tiderna. De arkeologiska slutledningarna kommer i framtiden säkert att underlätta tolkningen av de sporadiska skriftliga källorna.

Den stadsarkeologiska verksamheten inleddes redan på 1880-talet genom uppföljning av stadens utgrävnings- och byggarbeten. I början var målen museala: avsikten var framförallt att få intressanta föremål till museets samlingar. Med undantag av utgrävningarna av dominikanerkonventet på Kaskisgatan gjordes inga egentliga utgrävningar på det medeltida stadsområdet. Man följde med markingrepp och fortsatte att ta till vara fynd.

Före 1980-talet fanns ingen systematisk utgrävningsverksamhet i Åbo stad. Den arkeologiska verksamheten gick främst ut på att man följde med olika schaktningsarbeten och punktvis dokumenterade enskilda objekt.

Projektet *Medeltidsstaden* som inleddes i Sverige 1974 var viktigt för arkeologin i Åbo och hela Finland. I slutet av 1970-talet utvidgades projektet till Finland, till städerna i den östra rikshalvan av det gamla svenska riket. För projektet svarade Museiverket (Borgå, Nädendal, Raumo) och Åbo landskapsmuseum (Åbo) (Om den stadsarkeologiska forskningshistorien i Åbo se Taavitsainen 2003; om stadsarkeologins historia i Finland se Niukkanen 2004).

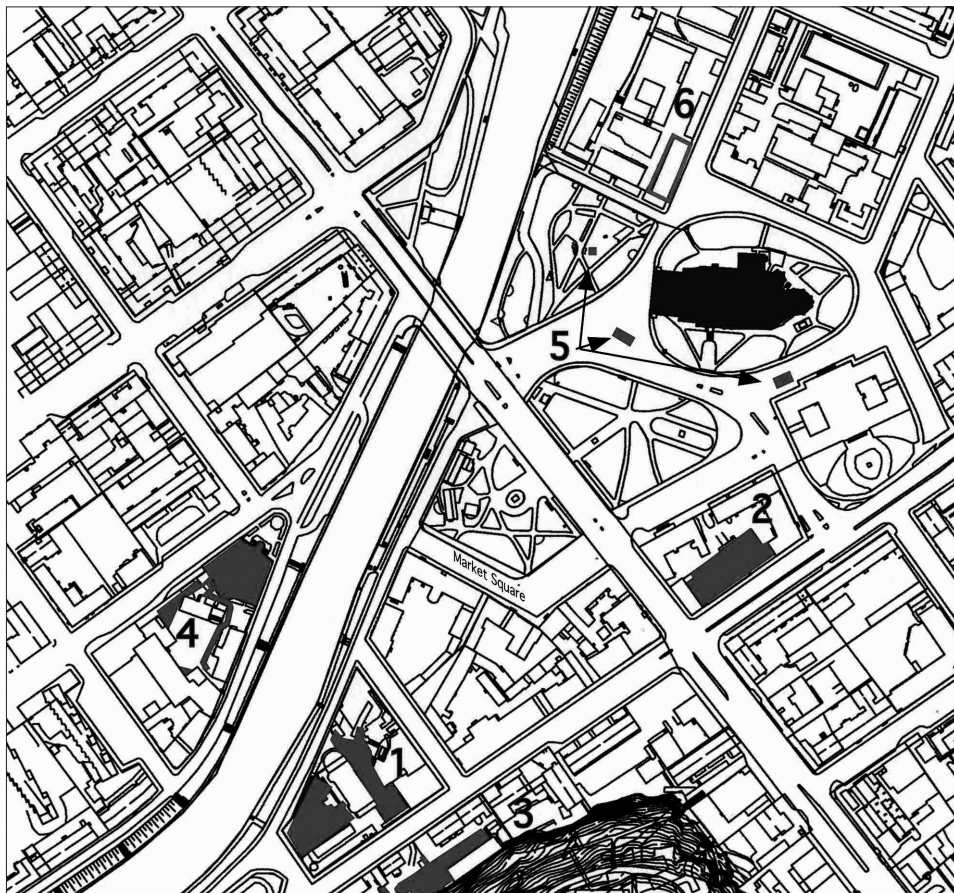
I Finland var det också av stor betydelse att museet Aboa Vetus blev till 1995, på ruinerna utanför det Rettigska palatset (Sartes 2003). Det inverkade på medeltidsforskningen och på medeltidens popularitet. Utgrävningarna på området ändrade också på vår uppfattning om arkitekturen i det medeltida Åbo. Åbo hade varit en sten- och tegelstad (Uotila 2003; Uotila 2005). Staden har sett ut som en nordeuropeisk medeltidsstad.

De största och viktigaste utgrävningarna av Åbo stad gjordes på 1990-talet och i början av 2000-talet, alltså först efter att Åborapporten i projektet *Medeltidsstaden* blev färdig 1986.

Under århundradenas lopp har flera olika åsikter framförts om när staden egentligen blev till. Den rådande uppfattningen har med små variationer fram till 1990-talet varit den s.k. handelskolonihypotesen. Enligt denna på sin tid välgrundade modell hade en tysk handelskoloni organiskt vuxit fram kring domkyrkan senast i mitten av 1200-talet. Området kring det gamla stortorget skulle ha «stadsplanerats» efter att novgoroderna förstörde staden 1318 (Gardberg 1971: 213 ff, 265 ff).

Utgrävningarna under de senaste åren ger möjlighet att granska de tidigare uppfattningarna om Åbos äldsta historia. Figur 1 ger en god uppfattning om utgrävningsaktiviteterna. Här ser man de viktigaste utforskade områdena från och med 1990-talet. Under dessa fältundersökningar har man samlat in en betydande mängd information som möjliggör nya infallsvinklar. Markus Hiekkänen framförde en ny hypotes (Hiekkänen 2002; Hiekkänen 2003) om hur Åbo blev till i artikelserien *Kaupunkia pintaa syvemmältä* som presenterade ett samproducerat projekt av Finlands akademi, läroämnet arkeologi/Åbo universitet och Åbo landskapsmuseum. Projektet hade namnet *Kylästä kaupungiksi* (Från by till stad). Hiekkänens centrala teser som också

väckte diskussion var att 1) Åbo planerades och grundades systematiskt på 1280- och 1290-talen. 2) Grundandet av staden föregicks inte av en tysk handelskoloni. 3) Staden omfattade redan ursprungligen området från domkyrkan till torget. 4) Bakom beslutet att grunda staden låg kungen, biskopen och domkapitlet samt dominikanerna.

Figur 1. De mest betydelsefulla utgrävningarna i Åbo under 1990-talet: 1) Aboa Vetus & Ars Nova -museet, 2) Åbo Akademis tomt, 3) Vårdbergets sluttning vid Rettig, 4) Bibliotekets tomt, 5) Utgrävningsområdena inom projektet Det forntida Åbo, 6) Tryckerihuset. Sommaren 2007 grävde man på åkanten vid Bibliotekets tomt (4), mitt emot Aboa Vetus & Ars Nova-museet (1). Karta Liisa Seppänen 2006.

Finndmaterialets natur pekar på urbant liv. Med bl.a. utbredningen av den äldsta keramiken som argument (Pihlman 1995; Pihlman 2003: 201 ff) hävdade Hiekkänen att stadsbebyggelsen hade varit vidare än området kring domkyrkan och fram till Stortorget. Enligt Hiekkänen föddes staden genom ett gemensamt avtal mellan kronan, kyrkan och dominikanerna. Till denna stad flyttades biskopsstolen och här var brödraskapets verksamhet i sin naturliga omgivning. Staden byggdes så att man genast från början reserverade en plats för ett torg vid åstranden. På torget byggdes rådhuset, och här startade strandvägen till Viborg. Åbo var alltså inte till en början en liten handelshamn som skulle ha fått stadsprivilegier först när den hade fått en stadsliknande bosättning.

Ungefär samtidigt som Hiekkansens forskningsresultat blev klara doktorerade den svenske medeltidsarkeologen Göran Tagesson på Linköpings äldsta historia. Han presenterar en syn på uppkomsten av Linköpings stad (Tagesson 2003) som i många stycken sammanfaller med Hiekkansens syn på grundandet av Åbo. Tagesson följer de stora linjerna i den nyaste svenska forskningen.² I själva verket passade Hiekkanen in utvecklingen i Åbo i den skandinaviska nutidsforskningens ram. Utvecklingen i Åbo verkar alltså följa utvecklingen i resten av Norden. Det rör sig om en process som betonar diskontinuitet och kopplar städerna till en «evolution» av begynnande politiska och mera centraliserade politiska system. Kort sagt tillägnade sig alltså den begynnande kungamakten en ny ekonomisk innovation, staden, och en ny andlig innovation, kristendomen, som instrument för att främja sin strävan efter makt.

Gamla uppfattningar sitter emellertid segt kvar. C.J. Gardbergs bok om dominikanerna i Åbo har det utmanande namnet *Veritas-Sanningen!* De publikationer som Gardberg har använt i sin jakt på sanningen är emellertid till stor del gamla och föräldrade. Den nyaste forskningen får beklagligt litet plats. Gardberg håller sig till sin handelskolonimodell och hänvisar i synnerhet till att området mellan kyrkan och ån som är viktigt för hans hypotes inte har grävts ut (Gardberg 2005). Jag återkommer till åstranden i samband med presentationen av de preliminära resultaten från fältarbetena.

I Gardbergs tidigare argumentation (1969a:35 f, 174, 218; Gardberg 1969b:35 f; Gardberg et al. 2000a:36; Gardberg 2000b:36) fanns två viktiga fynd som inte längre nämns i boken *Veritas-Sanningen*, även om de innebär en betydande försvagning av de argument som han framför. Orsaken torde ligga i Hiekkansens befogade kritik (t.ex. Hiekkanen 2003:43 f med litteraturhänvisningar).

Det ena av dessa bortglömda fynd kom fram under Niilo Valonens utgrävningar 1952. Det är fråga om rester av en timmerbyggnad som byggtekniskt pekar på Östersjöns tyska eller baltiska områden. Valonen föreslår en datering till 1200-talets slut eller början av 1300-talet (Valonen 1958a:13, 77 ff; Valonen 1958b:10, 80 ff). Gardberg anser detta stöda hans egen tidiga datering till 1200-talets mitt. Som Hiekkanen (2003) visar är tiden före 1300 osannolik på grund av keramikmaterialet (Pihlman & Kostet 1986:189 f). Slutgiltigt elimineras den tidiga dateringen genom den dendrokronologiska undersökning som visar att de träd som använts i byggnaden fälldes mellan 1294 och 1324 (Zetterberg 1990).

Det andra tidigare framförda argumentet var en myntgömma som påträffades nära domkyrkobron så tidigt som 1851 (Gardberg 1971:218; Gardberg et al. 2000a; 2000b). Fyndet daterades på sin tid till Valdemar Birgerssons tid (1250–1275). Hiekkanen påpekar att den numismatiska forskningen har reviderat dateringen: gömman är från 1300-talets mitt, från Magnus Erikssons tid (Sarvas 1979:319).

Gardberg har alltså själv uteslutit två av sina viktiga bevis ur diskussionen utan erbjuda nya arkeologiska belägg. Även Knut Drakes färska tolkningar och reflektioner kring grundandet av Åbo slott och domkyrkans byggnadshistoria kunde ha tillfört boken *Veritas – Sanningen* nya synvinklar. Om slottet konstateras endast att det grundades mellan 1250 och 1308 (Drake 1997; Gardberg 1995). Enligt Drake har inte invigningen av kyrkan i trä nödvändigtvis ägt rum år 1300 utan litet senare (se även Taitto 1998). Själva tegelkyrkan skulle datera sig till senare hälften av 1300-talet (t.ex. Drake 2003; 2005). Många viktiga byggnadsföretag ser alltså ut att få en yngre datering. Även den nya svenska forskningens betoning av kungamakten roll för grundandet av städerna skulle ha krävt en kommentar av Gardberg.

Aktuell forskning

Utgrävningarna inom Åbo stad och observationer som har gjorts under övervakningen av olika byggarbeten har försett forskningen med ett enormt material. En omfattande mängd projekt har under den senaste tiden byggts på detta material. Enormt är emellertid ett relativt begrepp. Under de senaste åren har man i samband med relevanta fältarbeten grävt ut 4000 m², medan den sammanlagda utgrävningsarealen i Lund, centret för den nordiska medeltidsarkeologin, uppgår till ca. 60 ha (Johansson Hervén 2006). Men också små utgrävningsområden kan producera ett betydande fyndmaterial.

Åbo universitets och landskapsmuseets gemensamma projekt *Kylästä kaupungiksi – muuttuvat elämänmuodot Lounaissuomessa 900-luvulta 1500-luvulle* (Från by till stad – föränderliga livsformer i sydvästra Finland från 900-talet till 1500-talet) byggde på fyndmaterialet från den tomt där Åbo Akademis huvudbyggnad sedermera uppfördes. Finlands akademi finansierade projektet 2001–2003. Eftersom städer alltid har sitt randområde hade projektet även en del avsatt för landsbygden. Till de frågor som var centrala för projektet hörde: (1) hur förutsättningarna och centrala faktorer i samhällslivet förändrades eller bevarades när Åbo stad i slutet av 1200-talet blev en ny struktur i den nyligen kristnade regionala gemenskapen, (2) varför staden uppstod just i Aura ås mynning, (3) hur den stadsliknande livsformen förändrades och differentierades, och (4) hur handel och varuproduktion utvecklades under medeltidens lopp. Dessutom gjorde projektet grundforskning i föremåls- och byggnadskultur (om projektets viktiga begrepp *Way of life* och dess tillämpning bland olika forskare se Suhonen 2005).

Även om alla frågor inte är besvarade än har projektet producerat en betydande mängd lärdomsprov och publikationer. Om stads- och i viss mån även om landsbygdsbiten får man en god uppfattning i verket *Kaupunkia pintaa syvemmäلتä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (Staden under ytan. Arkeologiska synpunkter på Åbos historia) (Seppänen 2003). Om landsbygdsavsnittet kan man läsa mera i symposiepublikationen *Rituals and relations. Studies on the society and material culture of the Baltic Finns* (Mäntylä 2005). Goda exempel på projektets föremålsforskning är Janne Harjulas monografier om knivslidor och skor i läder (Harjula 2005; 2008).

Under åren 2004–2006 finansierade Finlands Akademi projektet *Liikkeellä keskiajalla* (Rörlig medeltid) som genomfördes av läroämnet arkeologi på Åbo universitet. Det nya projektet fortsätter på det föregående utgående från det nya fyndmaterialet och tar avstamp i den mångfacetterade materiella kulturen i det medeltida Åbo. Projektet har för avsikt att väcka en aktiv diskussion om forskningsmetoder både inom arkeologin och inom naturvetenskap och historia. Tills vidare har man i alldeles otillräcklig grad utnyttjat potentialen hos den historiska tidens arkeologiska metoder och frågeställningar jämfört med den uppfattning om det förgångna som bygger på skriftliga källor. Strävan är att skapa en ny helhetsbild av medeltiden genom att utnyttja alla fornforskningens delområden, såväl humanistiska som naturvetenskapliga. Utifrån byggnadsrester, massfyndmaterial tillvaratagna från moderna utgrävningar samt föremålsmaterial som finns i museernas samlingar kan man närma sig stadens materiella kultur ur olika synvinklar. Det gemensamma resultatet blir en mångdimensionell syn på den tidiga urbaniseringen.

I samband med Åbo stads 775-årsjubileum 2004 (vi kan här förbise att jubileet firades långt innan staden faktiskt hade uppnått denna ålder) startade Åbo landskapsmuseums

utgrävningsprojekt *Det tidiga Åbo*. Planen hade stimulerats av tidigare forskning och i synnerhet av Markus Hiekkanens nyligen framförda uppfattning om hur Åbo hade blivit till. Projektet var den jubilerande stadens gåva till sina egna invånare. Projektets betoning ligger på fältundersökningarna och målet är uttryckligen att reda ut stadens äldsta skeden med hjälp av arkeologiska metoder. För att göra det gräver man ut Kyrkokvarteret, området kring kyrkan där man inte har byggt något sedan Åbo brand 1827. Detta skulle öppna de potentiellt äldsta och så gott som orörda kulturlagren för forskarnas bruk. Stadens ålder, stadens utformning med gator och tomter, den eventuellt föregående landsbygdsbebyggelsen etc. skulle sålunda bli belyst. Eftersom fältarbetena denna gång inte dirigeras av fornminneslagens bestämmelser kan man tala om rent vetenskapliga stadsgrävningar.

Jag presenterar kort de viktigaste utgrävningarna från och med 1990-talet³ och de viktigaste, främst kronologiska resultaten i den ordning som utgrävningarna har inletts. Översikten bygger på Liisa Seppänen (2006), doc. Kari Uotilas (2003; 2005 och muntlig information) forskning samt för de senaste utgrävningarna av Åbo landskapsmuseum på Aki Pihlmans och Kirsi Majanties (Pihlman 2006; Pihlman & Majantie 2006) preliminära information samt egna observationer.

Aboa Vetus-museets utgrävningar (1992–1995, 2005–2006)

De tidigaste observationerna på tomten som ligger ca. 300 m från domkyrkan gjordes i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. De egentliga utgrävningarna började emellertid först 1992 när det Rettigska palatset övergick i Matti Koivurinta-stiftelsens ägo. Samtidigt inleddes arbetet med att bygga om huset till museum (Sartes 2003). Eftersom främjandet av medeltidsforskning hör till museets uppgifter har utgrävningar och byggnadsarkeologiska undersökningar fortsatt i liten skala under ledning av doc. Kari Uotila också efter att museet blev färdigt. Sammanlagt har ca. 2000 m² grävts ut.

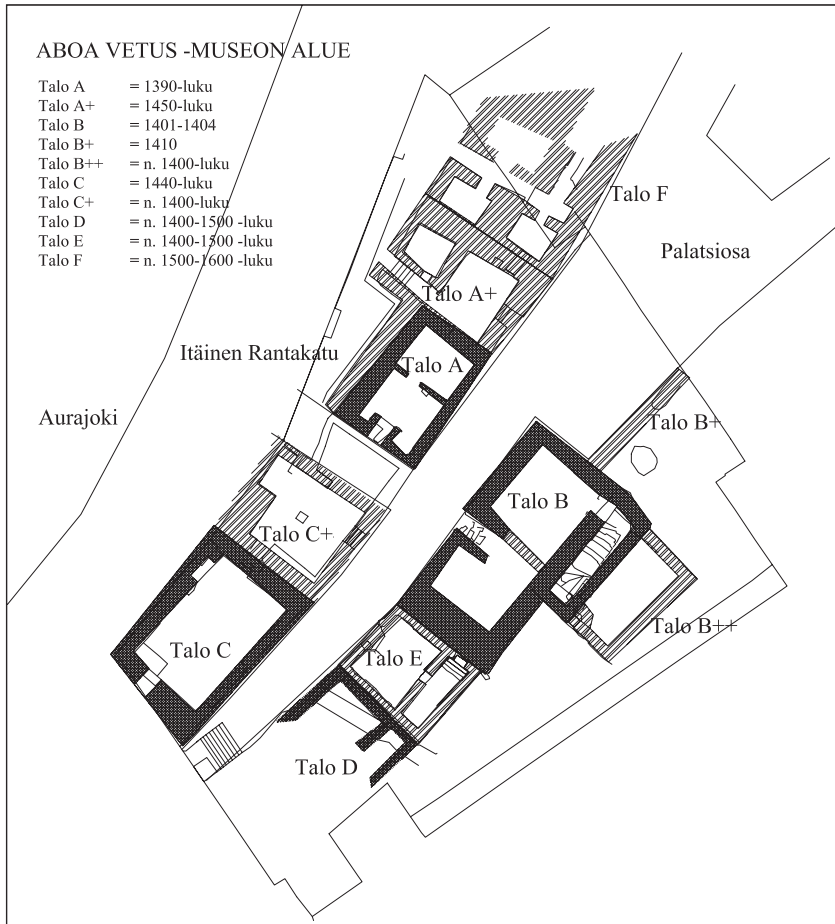
Som ett resultat av grävningarna har gamla gatulinjer, träbyggnader på tomtens inre delar samt träkonstruktioner vid åstranden uppdagats. Dessutom har man påträffat rikligt med murade byggnader som helt har förändrat vår uppfattning om det medeltida Åbos byggbestånd. I likhet med de övriga städerna inom Östersjöområdet har Åbo varit en stad med hus av sten (Uotila 2003; Uotila 2005 och muntlig information). Fynden från det Rettigska palatset dateras från sekelskiftet 1200/1300 fram till 1900-talet. Tegel- och stenhusen dateras här till 1390-talet, en tid då kyrkorna alljämt var av trä, men här finns också byggnader från 1400-talet. åtminstone två hus dateras till ca. 1440. Eftersom delar av husens ytterväggar har bevarats kan man konstatera att ytterväggarna i det medeltida Åbo har varit av tegel.

Utgrävningarna av Åbo Akademis tomt (1998)

Platsen ligger ca. 100–150 m från domkyrkan och Gamla Stortorget. Utgrävningsarealen omfattade ca. 1000 m². Kulturlagrets tjocklek var ca. fyra meter. Fyndmaterialet är mångsidigt och de organiska fynden har i likhet med träbyggnader och träkonstruktioner bevarats ovanligt väl. Många olika byggskenen är företrädda, de äldsta härstammar från 1360-talet. Dessutom har man dokumenterat en källare, gatulinjer, tomtgränser och olika stenläggningar.

Utgrävningarna av Värdbergsslutningen, Rettigska tomten (2000–2001)

Utgrävningarna gjordes på slutningen vid Rettigska palatset, 200–400 m sydost om domkyrkan och Gamla Stortorget. Det utgrävda området var 1200 m² och kulturlagrets

Figur 2. Sten- och tegelbyggnaderna inom Aboa Vetus -museet samt deras datering enligt forskningsläget våren 2007. Hus A och A+ bildar ett L-format sten- och tegelhus, Hus B ett stort hus byggt av natursten med tillbyggnader och Hus C och C+ är möjligen den byggnad, som på 1600-talskartor benämns «Kökenhus». Byggnaden E har byggts mellan två äldre hus, men huruvida den har ett direkt konstruktionssamband med t.ex. huset B är ännu en öppen fråga. Vid undersökningarna 2007 har man koncentrerat sig på huset F, vars noggrannare datering förhoppningsvis kan klarläggas under loppet av undersökningarna (Uotila 2007a).

tjocklek som bäst ca. 3 m. På området finns ett medeltida byggnadsskede som dateras till 1360-talet. Följande daterade skede är från 1600-talet. Fyndmaterialet är mångsidigt men det finns knappt med organiska fynd.

Utgrävningarna av bibliotekstomten (2003–2004)

Fältarbetena gjordes mitt emot Rettigska Palatset på andra sidan Aura å, 150–400 m från domkyrkan och Gamla Stortorget. Det arkeologiskt utgrävda området var ca. 300 m². På området påträffades en medeltida stenbyggnad och illa bevarade träkonstruktioner. De äldsta dateringarna går tillbaka till mitten av 1300-talet. Det finns knappt med fyndmaterial och en del av kulturlagren är helt förstörda.

Figur 3. Utgrävningen pågår på Åbo Akademis tomt år 1999 (nr. 2 på bild 1). Boden av stock på bilden har daterats dendrokronologiskt till slutet av 1300-talet. Bild J.-P. Taavitsainen.

Utgrävningar inom ramen för projektet Det tidiga Åbo (2005–2006)

Projektets fältarbeten inleddes 2005 och de fortsatte under fältsäsongen 2006. Projektet fortgår till 2007 då efterarbetena avslutas. Den mödosamma men utan tvekan resultatrika forskningsprocessen har inletts (projektplan, se <http://www05.turku.fi/ah/kh/2004/0614018x/983371.htm>; se även <http://www.varhainturku.info>).

År 2005 öppnades tre områden (Pilman & Majantie 2006). Jämfört med de tidigare räddningsgrävningarna var de utgrävda områdena små. Det första objektet var i Domkyrkoparken på ett område mellan kyrkan och Aura å. Trots det utmärkta läget fann man inga tecken på en stadsbosättning från slutet av 1200-talet på detta område (18 m²). De äldsta horisonterna med stadstomter kunde tidigast dateras till 1300-talets början eller mitt. Under detta skikt fanns tecken på jordbruk i form av forntida plogspår. Utgrävningarna fortsatte inte längre under 2006.

Det andra området valdes på avsnittet mellan domkyrkan och Braheparken och gick över den medeltida Kyrkogatan som leder till Stortorget. På området (2005: 24 m², 2006: 42 m²) fanns rester av en stenbyggnad och en träbyggnad och några stenlagda och icke-stenlagda gatunivåer. Kyrkogatan började stenläggas i början av 1500-talet. Under den äldsta stenläggningen fanns några gatunivåer av trä. Utifrån fyndmaterialet dateras den äldsta Kyrkogatan tidigast till 1300-talets början. Stenbyggnaden torde vara från början av 1500-talet. Alldeles som i Domkyrkoparken fanns här också plogspår i de understa skikten.

Den tredje utgrävningen (2005: 18 m², 2006: 24 m²) låg på området mellan katedralen och Gamla Akademihuset, på den plats där man antar att stadens äldsta torg har legat. I närheten låg också Katedralskolan. Flera olika torgnivåer uppdagades på detta område. Torget har i likhet med Kyrkogatan varit stenlagt från och med 1500-talet. Under medeltiden bestod ytan av jord. En intressant iakttagelse var att torgskikten inte gick ända ner till bottendyn. Under

torgen från slutet av 1300-talet framtogs rester av tre byggnader från olika tid som låg ovanpå varandra. De två översta är från 1300-talet och den yngsta kan utifrån keramikfynden dateras till 1200-talets slut eller 1300-talets början. Det äldsta torget har alltså inte legat på denna plats vilket ur stadsplanens synvinkel är en intressant observation. Gardbergs (1969a; Gardberg 1969b) på sin tid relevanta stadsplaneanalyser stämmer alltså inte. Intressant är också vägen från 1440-1450-talet som uppenbarligen har belagts med återanvända tegel från domkyrkan. Liksom på andra ställen fann man här plogspår under den understa träbyggnaden.

Utgrävningsområdena har med undantag av Akademihusområdet varit fyndfattiga.

Utgrävningarna vid Tryckerihuset (2006)

Innan projektet *Det tidiga Åbo* inleddes 2006 startade Åbo landskapsmuseum utgrävningar på det kritiska området mellan katedralen och ån, på hörntomten mellan Biskops- och Gezeliusgatan. Utgrävningarna låg 50–100 m från domkyrkan och utfördes som räddningsgrävningar med tanke på den förestående uträtningen av Tryckerihuset. Runt byggnaden utforskades ett halvannan meter brett dike ända ner till bottendyn (164 m²). Kulturlagrens tjocklek var 1,5–2 m. Resterna av träbyggnader upptäcktes på platsen. Fynden var få till antalet. Räddningsgrävningarna inträffade vid en perfekt tidpunkt, eftersom de på ett utmärkt sätt stödde projektet *Det tidiga Åbo*. Aki Pihlman (2006:34) har sammanfattat de preliminära resultaten på följande sätt: «Gränsen för de yttersta bebyggda tomterna i staden sträckte sig under medeltidens slut till ungefär halva den nuvarande Tryckerihustomten. Stadens bebyggda tomter sträckte sig på denna plats, till den nuvarande Gezeliusgatans norra ända, först under senare hälften av 1300-talet eller under övergången mellan 1300- och 1400-talet.»

När vi gör en kronologisk sammanfattning av resultaten från de ovannämnda utgrävningarna med tillägg av några tidigare iakttagelser från fältarbetet kan vi konstatera att *1200-talet* är väldigt diffust. Omkring domkyrkan finns åkerskikt utan närmre datering eller spår av plogning. Det finns inte en enda naturvetenskaplig datering eller någon föremålsdatering som entydigt skulle peka på 1200-talet. De äldsta dendrokronologiska dateringarna (1250–1280, 1255–1300) är från Klosterkvarteret på Aboa vetus-museets tomt (Sartes 2003:81).

Enligt Liisa Seppänens (2006) bedömning utvidgas stadsområdet betydligt i *slutet av 1300-talet* och bosättningen intensifieras. Nya tomter bebyggs (Åbo Akademis tomt, Rettigska slutningen, Tryckerihuset). Två olika trähustyper används och det finns rikligt med tecken på hantverkarverksamhet.

På *1400-talet* omkring 1400–1410 uppstår ett nytt torg sydost om domkyrkan. En samtida stenlagd gata går tvärs över torget. Gatan läggs med tegel i mitten av 1400-talet. Man börjar uppföra stenbyggnader längs med Aura å och gatan som leder till klostret (det område där Rettigska Palatset står). Seppänen (2006) konstaterar att ett nytt byggnadsskede startar 1429–1430 och att en ny byggnadstyp (parstugan) införs. På 1480- och 1490-talet byggs den första stenbyggnaden på västra stranden av Aura å (Bibliotekstomten).

Så sent som i början på *1500-talet* byggs den första stenbyggnaden i Kyrkokvarteret, där det liksom i Klosterkvarteret finns stenlagda gator. Som ett minne från tiden finns illa bevarade rester av brända träbyggnader och tunna kulturlager. Senare byggarbeten har gjort betydande skada på de materiella minnena från medeltidens slut.

Gamla och nya uppfattningar

Tidigare lovade jag återvända till frågan om stadens ålder efter presentationen av de preliminära dateringsresultaten. Jag gör en jämförande granskning av Gardbergs och Hiekkansens modeller/hypoteser. Vi är tvungna att dra våra slutsatser utifrån det ytterst fragmentariska material vi har till vårt förfogande. Med hänsyn till mängden och kvaliteten på det arkeologiska material som vår information vilar på är det svårt att säga om någondera uppfattningen slutgiltigt kommer att kullkastas. När de preliminära resultaten efter de senaste somrarnas utgrävningar och övrig information kombineras finns Gardbergs sista argument för en handelskoloni inte längre kvar, nämligen det utgrävda området mellan domkyrkan och ån. De övriga argumenten har redan tidigare föräldrats.

På den zon som var viktig för tesen om en handelskoloni har man nu öppnat två utgrävningsområden. Ingendera har visat sig ha sådana rester av bosättning från 1200-talet ur vilka staden naturligt kunde ha vuxit fram. Sannolikheten för förekomsten av en handelskoloni har klart minskat. De nya resultaten passar bättre in på Hiekkansens modell, eftersom den på det enklaste sättet förklarar alla hittillsvarande observationer samtidigt som den tar hänsyn till moderna internationella synvinklar. Enligt den kunskap vi för närvarande har att tillgå har Åbo grundats alldeles i slutet av 1200-talet.

De plogspår som har påträffats på de tre utgrävningsområdena kan vara tecken på en lantbruksbebyggelse. Men det finns även andra förklaringar. Linköpingsforskaren Göran Tagesson (2002) har betonat att stadens äldsta område var mycket glest bebyggt och innehöll små åkerplättar. Gränsen mellan landsbygd och stad var inte så skarp under medeltiden. Man bör minnas att det fanns små odlingar på tomterna och spåren av trädgårdar som tillhörde stadens dignitärer, t.ex. biskopen. Situationen kan ha varit som i Bergen: när staden grundades fick magnaterna tomter i den planerade staden, men bara en del av tomterna bebyggdes. Kungens planer lyckades alltså inte helt (Hansen 2005).

Man bör inte heller glömma de rituella plogningsspåren under byggnaderna. Sonja Hukantaival lyckades samla ihop en förvånansvärt stor mängd material till sin pro gradu -avhandling om byggnaders ritualistiska gömmor. Det är intressant att hon bland de publicerade forntida finska magiska handlingarna nämner 22 exempel på plogning kors och tvärs på marken under kreaturshägnen innan byggnaden uppfördes eller nyligen hade uppförts. Den vanligaste orsaken var att djuren skulle hållas friska när man hade gjort på detta vis (Hukantaival 2006:72 med litteraturhänvisningar)

Den rituella plogningen är en urgammal sed (se t.ex. Bradley 2005:23 ff). Dateringen av plogningsspåren och en utredning av vad byggnaderna ovanför dem användes till torde kunna klargöra fenomenet. Det är emellertid fullt möjligt att spåren inte har att göra med den lantbruksbebyggelse som föregick staden.

Till sist

Låt oss återvända till stadsväsendets begynnelse. Varför finns det inte äldre städer än Åbo i Finland, och varför finns Åbo inte förrän alldeles i slutet av 1200-talet? Varför är städer hos oss ett sent västligt importfenomen? En enkel förklaring är väl den att det finska samhället var föga organiserat. Här saknades den organiserande makten och viljan, d.v.s. kungamakten som gick framåt i det övriga Norden. Den nationalromantiska historieforskningens alltjämt levande uppfattning om det fornfinska samhällets höga organisationsgrad och olika stamvälden,

stamcentra och stamkungar är grundlösa. Där det finns människor finns alltid samarbete och någon form av organisation. Avtal i likhet med sedvänjorätt och avtal som reglerade samarbetet har sannolikt räckt till i ett glest bebyggt land som Finland, i motsats till vad som var fallet i det mera tätt bebyggda och därför mera organiserade Estland (om järnålderssamhällets organisation se t.ex. Taavitsainen 2000).

Översikten bygger på ett föredrag (Kuopasta katsoen – varhainen Turku arkeologin silmin; Ur gropperspektiv – det tidiga Åbo i arkeologens ögon) som artikelförfattaren höll 10.10.2005 på Finska Vetenskapsakademins Åbokväll (Taavitsainen 2007). Studien har också utgjort en del av projektet *Medieval urban life in motion – Challenges and possibilities for the archaeological understanding of a town*. (Turku, Finland). Projektet finansierades av Finlands Akademi (projekt no 206650).

Summary

The article gives a review of present-day urban archaeology in the city of Turku (Sw. Åbo). There are no ancient towns of the Iron Age in Finland, but seasonally used trading sites are known, such as Kyrkosundet at Hiittinen. As the oldest town, Turku emerged by the turn of the 13th and 14th centuries. Towns are thus a late phenomenon in Finland, as the country lacked an organizational body, i.e. royal authority as in the other Nordic countries.

Extensive archaeological excavations have been carried out in Turku since the 1990s and the initial and preliminary results are presented in this article. There is no evidence for the previously suggested model that Turku evolved from a colony of German traders presumably around the mid-13th century and established around Turku Cathedral. Recent results are more in correspondence with the hypothesis proposed by Markus Hiekkanen, indicating that the town of Turku was planned and founded in the late 13th century and that the king of Sweden, the local bishop and chapter and the Dominican order initiated these plans. According to available information, Turku was founded at the very end of the 13th century.

The recent excavations have, however, revealed plough marks at the bottom of the excavated area. It has been suggested that they represent rural settlement preceding the town, but the possibility of ritual ploughing should perhaps also be taken into account.

The analysis of the immense body of finds has only just begun. This material will provide new answers to questions on changes or preservation of the conditions and core factors of community life as the town of Turku became a new structure in the late 13th century for its recently Christianized regional community. The present study also addresses the question of how the urban form of life changed and specialised and how trade and the exchange of goods developed through the Middle Ages. In addition, the new finds also open up for research on medieval material and architectural culture, which is still poorly known in Finland.

Litteratur och källor

- Asplund, H. 1997. Kemiön suurpitäjän esihistoria. *Kemiön suurpitäjän historia* 1: 213–282.
Bradley, R. 2005. *Ritual and domestic life in prehistoric Europe*. Routledge.
Callmer, J. 1994. Urbanisation in Scandinavia and the Baltic Region c. AD 700–1000: Trading Places, Centres and Early Urban Sites. I: Ambrosiani, B & Clarke, H. (red.) *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*. 50–90. Stockholm.

- Drake, K. 1997. Karl Gustavsson och Åbo slott. *Finskt Museum* 1994: 73–76. Helsingfors.
- Drake, K. 2003. Åbo domkyrka och byggnadsarkeologin. I: Seppänen, L. (red.) *Kaupunkia pintaa syvennältä. Arkeologia näkökulmia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX*: 135–152. Turku.
- Drake, K. 2005. Der Dom zu Turku/Åbo. Holzkirche - Halle - Basilika. I: Badstübner, E., Eimer, G., Gierlich, E. & Müller, M. (red.). *Licht und Farbe in der mittelalterlichen Backsteinarchitektur des südlichen Ostseeraums. Studien zur Backsteinarchitektur Band 7 = Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen Band 4*: 480–490.
- Edgren, T. 1995. «De Aspö usque Örsund. vi. Inde usque Hangethe. iij...». An archaeological research project concerning one of the harbours in Finland's south-western archipelago referred to in «the Danish Itinerary». I: Olsen, O., Skaraby Madsen, I., & Rieck, F. (red.) *Shipsape. Essays for Ole Crumlin-Pedersen On the Occasion of his 60th anniversary February 24th 1995*. 203–212. Roskilde.
- Gardberg, C. J. 1969a. Turun keskiaikainen asemakaava. *Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu* 1968–1969: 5–52. Turku.
- Gardberg, C. J. 1969b. Den medeltida stadplanen i Åbo. *Åbo stads historiska museum. Årsskrift* 1968–1969: 5–51. Åbo.
- Gardberg, C. J. 1971. 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366. I: Kivikoski, E. & Gardberg, C. J., *Turun kaupungin historia. Kivikaudesta vuoteen 1366*. 115–324. Turku.
- Gardberg, C. J. 1995. När anlades Åbo slott? *Finskt Museum* 1993: 120–123. Helsingfors.
- Gardberg, C. J. Heininen, S. & Welin, P. O. 2000a. *Kansallispyhäkkö. Turun tuomiokirkko 1300–2000*. Helsinki.
- Gardberg, C. J. Heininen, S. & Welin, P. O. 2000b. *Nationalhelgedomen. Åbo domkyrka 1300–2000*. Helsingfors.
- Gardberg, C. J. 2005. *Veritas – Sanningen! Domikanerna i Åbo under medeltiden*. Schildts.
- Graham-Campbell, J., Bates, C., Clarke, H., Page, R. I. & Price, N. S. (red.) 1994. *Cultural Atlas of the Viking World*. Oxford.
- Hansen, G. 2005. *Bergen c 800 – c 1170. The emergence of a town*. The Bryggen papers, Main series 6. Bergen.
- Harjula, J. 2005. *Sheaths, scabbards and grip coverings. The use of leather for portable personal objects in the 14th–16th century Turku*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae X. Turku.
- Harjula, J. 2008. *Before the heels. Footwear and shoemaking in Turku in the Middle Ages and at the beginning of the Early Modern Period*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XV.
- Harjula, J. & Hiekkänen, M. 2006. Crafts in the Town of Turku from the 13th to the 18th Century. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum V: *Das Handwerk*: 521–537. Lübeck.
- Hiekkänen, M. 1993. Rengon esihistoria. *Rengon historia*. Jyväskylä.
- Hiekkänen, M. 2002. Die Gründung der Stadt Turku. Civitas et castrum ad Maris Baltici. *Rakstu krajums – veltijums LZA istenajam locelim prof. Dr. habil. hist. Andrim Caunem 65 gadu dzives jubileja*. 157–177. Riga.
- Hiekkänen, M. 2003. Turun kaupungin perustaminen. Tulkintayritys uusien arkeologisten tutkimusten perusteella. I: Seppänen, L. (red.) *Kaupunkia pintaa syvennältä. Arkeologia näkökulmia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX*: 42–52. Turku.
- Hinneri, S. & Santamala, E. 1997. Viikinkien Kalantiväylä – Vikingarnas Kalantifarled. Rauma.
- Hukantaival, S. 2006. «...Sillä noita ei sellaisen kynnyksen yli pääse!» – Rakennusten ritualistiset kätköt. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto/Arkeologia. (Unpublished MA thesis)
- Immonen, V. 2006. Archaeological evidence and changing conceptions of the early medieval urbanisation of Finland. Papers presented at a seminar on medieval town planning in Pärnu Estonia 12.–14.9.2006. (I tryck).
- Johansson Hervén, C. 2006. *Lund 990–1220. «De to hundrede første årene.»* Pre-paper (unpublished) for Arbejdsseminar om middelalderbyer i Skandinavien. Bergen 12–15 oktober 2006. (Unpublished paper).
- Kivikoski, E. 1937. Studien zu Birkas Handel im östlichen Ostseegebiet. *Acta Archaeologica VIII*: 229–250. Köbenhavn.
- Kivikoski, E. 1949. Birka ja Suomi. *Kalevalaseuran vuosikirja* 29: 56–70.
- Laurila, A. & Sarja, O. 1995. *Historiakurssi III*. Kuudes painos. Porvoo.
- Mäntylä, S. (red.). 2005. *Rituals and relations. Studies on the society and material culture of the Baltic Finns*. Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia Humaniora 336. Saarijärvi.

- Niukkanen, M. 2004. *Kaupungit muinaisjäännekinä kaupunkiarkeologia Suomessa. Städerna som förlämnningar stadsarkeologi i Finland*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 25. Helsinki.
- Nuutinen, O. 1989. Satakunnan synty ja Kainuun kato. Tutkimus Suomen sata-, sato- ja satama-paikannimistä. *Virittäjä* 1/1979: 11–49. Helsinki.
- Pihlman, A. 1995. Keskiäikaiset savi- ja puuastiat Turun kaupungissa ja Turun linnassa. Liseniaatintutkimus. Turun yliopisto/Arkeologia. (Unpublished filosofie lisensiat-thesis).
- Pihlman, A. 2003. Kaupunki, maaseutu ja keskiäikaiset saviastiat. I: Seppänen, L. (red.) *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX: 195–206. Turku.
- Pihlman, A. 2006. Keskiäikaisen kaupungin reunalla. *Arkeologia NYT!* 3/2006: 33–34.
- Pihlman, A. 2007b. *Varhainen Turku (Tuur varane ajalugu) – väljakaevamised Turu toomkiriku kõrval*. Tartu Linnamuuseumi aastaraamat 13 – 2007:90–104, 120–131.
- Pihlman, A. & Kostet, J. 1986. *Turku. Keskiajan kaupungit* 3. Turku.
- Pihlman, A. & Majantie, K. 2006. Varhainen Turku – Uutta tietoa Turun varhaisista vaiheista. *SKAS* 1/2006: 45–54.
- Salo, U. 1982. Suomen kaupunkilaitoksen syntyjuuria ja varhaisvaiheita. *Historiallinen arkisto* 78: 7–98. Helsinki.
- Sartes, M. 2003. Rettigin palatsin tontista tuli Aboa vetus -museumo. I: Seppänen, L. (red.) *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX: 77–86. Turku.
- Sarvas, P. 1979. Ett arbete om myntfynden på Korois biskopsgården. *Historisk tidskrift för Finland* 1979: 313–323.
- Schulz, Eeva-Liisa & Hans-Peter 1993. Hämeenlinna Varikkoniemi – eine späteisenzeitliche-frühmittelalterliche Kornsiedlung in Häme. Die Ausgrabungen 1986–1990. *Suomen Museo* 1992: 41–85.
- Seppänen, L. (toim.) 2003. *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Turku.
- Seppänen, Liisa 2006. *Turku/Åbo. «De to hundrede første årene.»* Pre-paper (unpublished) for Arbeidsseminar om middelalderbyer i Skandinavia. Bergen 12–15 oktober 2006.
- Suhonen, M. 2005. Way if life – a useful concept in archaeology? I: Mäntylä, S. *Rituals and relations. Studies on the society and material culture of the Baltic Finns*. Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia Humaniora 336: 149–168. Saarijärvi.
- Suhonen, M. 2006. Cuzie s vostoka... Novgorodskaja I letopis' i arheologiceskie raskopki kak istocniki po istorii XIV. b. *Finljandii. Novgorod i novgorodskaja zemlja istorija i arheologija* 20: 179–198. Novgorod.
- Suvanto, S. 2003. Bengt Birgerinpoika (1254–1291) *Suomen berttua Linköpingin piispa. Suomen kansallisbibliografia* 1: 530–531.
- Taavitsainen, J.-P. 1990. *Ancient Hillforts of Finland. Problems of analysis, chronology and interpretation with special reference to the hillfort of Kuhmoinen*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 94. Helsinki.
- Taavitsainen, J.-P. 1994. Östra Tavastland som samfällid erämark. *Historisk tidskrift för Finland* 3/1994: 391–412. Helsingfors.
- Taavitsainen, J.-P. 1999. Historiallisen ajan arkeologia tieteenalana ja antikvaarisena toimintana. I: Niukkanen, M. (red.) *Museovirasto, rakennushistorian osasto. Historiallisen ajan arkeologian menetelmät. Seminaari 1998*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20: 6–14. Helsinki.
- Taavitsainen, J.-P. 2000. Häme ja Satakunta pakanuuden ajan lopulla. I: Linder, M-L., Salonieni, M-R. & Krötzl, C. (red.) *Ristin ja Olavin kansaa. Keskiajan usko ja kirkko Hämeessä ja Satakunnassa*. Tampereen museoiden julkaisuja 55: 19–29. Tampere.
- Taavitsainen, J.-P. 2003. Piirteitä Turun arkeologian historiasta. I: Seppänen, L. (red.) *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX: 9–24. Turku.
- Taavitsainen, J.-P. 2005. Roska ei valehtele – nuoret ajat ja arkeologia. *Tieteessä tapahtuu* 5/2005: 19–26. Helsinki.

- Taavitsainen J.-P. 2007. Kuopasta katsoen – varhainen Turku arkeologin silmin. *Suomalainen Tiedekatemia – Finnish Academy of Science and Letters. Vuosikirja – Year Book 2006*: 51-66. Helsinki.
- Tagesson, G. 2003. *Biskop och stad – aspekter av urbanisering och sociala rum i medeltidens Linköping*. Lund Studies in Medieval Archaeology 30. Lund.
- Taitto, I. (red.) 1998. *Missa et officium Sancti Henrici. Suomen suojeluyhymyksen liturgian keskeiset lauluosat*. Helsinki.
- Uotila, K. 2003. Kivitaloja keskiajan Turussa. I: Seppänen, L. (red.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX: 9–24. Turku.
- Uotila, K. 2005. Muuratut talot keskiajan Turussa. I: Immnen, V. & Haimila, M. (red.) *Ystävökirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*. 352–353. Turku.
- Valonen, N. 1958a. Turun viemärikaivantöydöstä. *Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu 20–21/1956–57*: 12–110. Turku.
- Valonen, N. 1958b. Grävningfynden i det gamla Åbo 1952–53. *Åbo stads historiska museum. Årsskrift 20–21/1957–1957*: 9–107. Åbo.
- Voionmaa, V. 1947. *Hämäläinen eräkausi*. Porvoo-Helsinki.
- Zetterberg, P. 1990. Turun Itäisen Rantakadun/Tuomiokirkkosillan arkeologisen kaivausalueen rakennuslöydön (ns. Valosen D-rakennus) iänmäärittys, dendrokronologiset ajoitukset FIT1801–FIT1814. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto. *Dendrokronologian laboratorion ajoituseloste* 48.

Internetkällor

Hankesuunnitelma Turun syntyvaiheita selvittävää arkeologista tutkimusta varten. Turun maakuntamuseo. <http://www05.turku.fi/ah/kh/2004/0614018x/983371.htm>
<http://www.varhaineturku.info>

Post Scriptum

Sedan manuskriptet blev färdigt har rapporteringen av Åbos senaste utgrävningar gått framåt och nya dateringsresultat har också erhållits. I den *Stand der Forschung* som presenterats här har de undernämnda artiklarna inte kunnat tas i betraktande. Vad det gäller utforskningen av stenhuset, kommer det nyaste forskningsläget fram i bild 2 (Uotila 2007a).

- Pihlman, A. 2007a. Katsaus kaupunkiarkeologiseen toimintaan. *Arkeologia kaivauksia Turussa 1990-luvulla*. Turun maakuntamuseo rapporteja 20: 91–100.
- Pihlman, A. & Majantie, K. 2007b. Varhainen Turku -hanke ja kaivaukset tuomiokirkon vieressä. *SKAS 2/2007*: 3–17.
- Uotila, K. 2007a. Aboa Vetus -museon kivirakennusten tutkimukset v. 2002–2006. *SKAS 2/2007*: 18–27.
- Uotila, K. 2007b. Mikael Agricolan Turku 1500-luvun alkupuolella. I: Häkkinen, K. & Vaittinen, T. (red.), *Agricolan aika*. BTJ Finland Oy: 233–249. Helsinki.

Noter

- 1 Salos modell har tillämpats på området i Kaland där Björkö i Pitkäluoto nämns som ett modellexempel på en Birka-handelsplats på grund av sitt läge (Hinneri & Santamala 1997:141). På vikingatiden har ön emellertid varit under vatten (Kari Uotila, muntlig kommunikation) vilket stöder att namnet är ett naturnamn.
- 2 Med hänsyn till släktbandens viktiga position under medeltiden är det värt att ta fram Birger Jarls son Bengt, biskop i Linköping. Kung Magnus Ladulås gjorde sin bror Bengt till hertig av Finland 1284. Till hertigvärdigheten hörde då knappast ännu ett regionalt furstelan. Furstevärdigheten skulle närmast ha varit en titel. Man känner inte till att Bengt skulle ha besökt Finland eller arbetat för landets sak, men Seppo Suvanto (2003) menar att man kan föreställa sig att «han hade vissa speciella uppgifter här». I allmänhet har man kopplat dem till försvaret, men i detta sammanhang kommer man otvivelaktigt att tänka på annat.
- 3 De rätt så stora tidigare utgrävningarna av Gamla Stortorget, Mätjärvi och Nylandsgatan behandlas inte närmare här.

